

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ШКОЛІ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Катерина Петрова, Єлизавета Шмідт,
Запорізький національний університет*

У статті розглядається необхідність перегляду цифровізації шкільної історичної освіти на предмет використання нових можливостей у формуванні української ідентичності, а також виявленні та мінімізації загроз у цьому процесі. Серед загроз виокремлюється ризик домінування чужих наративів і культурних інтерпретацій, які не завжди враховують український історичний контекст і можуть пропонувати інтерпретації, що суперечать українській національній пам'яті. Запропоновано способи подолання та / або мінімізації впливу цих загроз на формування української ідентичності.

Ключові слова: шкільна історична освіта, українська ідентичність, цифровізація.

Постановка проблеми. Викладання історії відіграє ключову роль у формуванні національної свідомості молоді, розумінні національних цінностей та збереженні історичної пам'яті. У часи цифрових трансформацій в освіті, коли все більше інформації подається через мультимедійні ресурси, онлайн-платформи та соціальні мережі, виникають як нові можливості, так і загрози для шкільної історичної освіти.

З одного боку, цифрові технології дозволяють зробити вивчення історії більш привабливим і доступним для учнів, сприяють більш глибокому та критичному осмисленню минулого. Цифровізація також дозволяє інтегрувати у програму широкий спектр джерел, які висвітлюють події з різних перспектив, зокрема української, і таким чином сприяють формуванню національної ідентичності. З іншого боку, цифровізація створює певні загрози. Насамперед це ризик домінування чужих наративів і культурних інтерпретацій, що суперечать концепції патріотичного виховання.

У контексті українських реалій, коли країна прагне зміцнити свою ідентичність і зберегти національні цінності, дослідження цих питань є надзвичайно важливим. Визначення оптимальних шляхів використання цифрових технологій у викладанні історії у школі, які б підтримували розвиток української ідентичності, є одним із стратегічних завдань системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагальна практична необхідність упровадження цифровізації шкільної освіти виникла під час пандемії COVID-19, відтоді маємо ряд публікацій, заснованих на практичному досвіді діджиталізації. Передусім з'являлися спроби теоретичного осмислення нормативно-правового підґрунтя цифровізації освіти (І. Кучерак [10]), її суті та основних завдань (В. Биков, О. Спірін, О. Пінчук [3]), здійснювалося

дослідження нової освітньої взаємодії та визначення образу та ролі в ній педагога, його цифрових компетентностей (С. Сисоева [16], С. Толочко [19]). Паралельно публікуються роботи з практичного впровадження цифровізації в освіті: інструменти, платформи, ресурси тощо (В. Биков [2], Р. Гуревич, М. Кадемія, Н. Опушко, Т. Ільніцька, Г. Плахотнюк [7]). І, нарешті, виникають моніторингові дослідження, що аналізують результати діджиталізації освітнього процесу (В. Корнят, Ю. Романишин, Н. Голярдик [9]).

Особливо актуальним в умовах новітньої російсько-української війни постало питання формування української ідентичності на уроках історії (О. Пометун [11], О. Струкевич [17]). Проте на сьогодні назріла необхідність появи комплексного дослідження щодо використання цифрових технологій на уроках історії з метою акцентації на нових можливостях у формуванні української ідентичності школярів, а також виявленні та мінімізації загроз для патріотичного виховання.

Метою статті є дослідження ролі цифровізації у викладанні історії в українських школах з акцентом на використанні нових можливостей та мінімізації загроз для формування національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання в умовах COVID-19 та новітньої російсько-української війни інтенсифікувало цифрову трансформацію шкільної освіти. На сьогоднішній день триває співпраця Мінцифри та МОН України в пошуках і розробці нових підходів до розвитку української освіти та її відповідності сучасним викликам. Крім того, вимушена прискорена цифровізація поставила перед учасниками освітнього процесу необхідність нормативного закріплення формування інформаційно-комунікаційної компетентності.

Державний стандарт середньої освіти в межах інформаційно-комунікативної компетентності визначає «впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях» [12]. Європейським парламентом і Радою ЄС цифрова компетентність визнана однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності громадян ЄС, що, в межах реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС, підкреслює важливість розвитку цифрових компетентностей.

Крім того, в умовах новітньої російсько-української війни питання формування національної ідентичності набуло своєї гостроти як складова державної політики забезпечення національної безпеки. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» серед пріоритетних завдань передбачає, зокрема, досягнення єдності в українському суспільстві; виховання поваги до національних цінностей та усвідомлення їх значення для становлення держави; формування громадської самосвідомості й усунення впливів

держави-агресора у сфері освіти [13]. У реалізації поставлених завдань, пріоритетність яких також визначається Стратегією утвердження української національної та громадянської ідентичності, вагоме значення має саме популяризація історії України та її викладання у школі [15]. Таким чином, цифрові технології в освіті стають вагомим інструментом у формуванні української ідентичності школярів.

Цифровізація викладання історії проявляється, зокрема, у впровадженні різноманітних інтерактивних інструментів, мультимедійних ресурсів, технологій віртуальної та доповненої реальності. Кожен із цих інструментів відкриває нові можливості для якісного й ефективного досягнення поставлених цілей у формуванні української національної ідентичності.

Пріоритетним завданням на сьогодні є розробка механізмів подолання інформаційного вакууму й інформаційної пропаганди держави-агресора по відношенню до населення, що перебуває на тимчасово окупованих територіях. Подібні проблеми стоять перед українськими учнями, що проживають поза межами України. Натомість наявність та доступність медіаресурсів, що містять у собі матеріали популяризації історії України, відкриває широкі можливості дистанційного засвоєння матеріалу та залучення вчителями історії цієї категорії населення до процесів патріотичного виховання.

У безкоштовному відкритому доступі МОН України в межах проєктів цифрової трансформації розміщені електронні версії підручників з історії України [8]. До проєктів цифрової трансформації освіти і науки також долучена платформа Всеукраїнської школи онлайн (далі – ВШО), де розміщено відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи з історії України для учнів 5–11 класів [6]. Окрім цього, платформа містить рекомендації для ефективного використання вчителями наявного ресурсу під час змішаного та дистанційного навчання.

Перевірка якості навчального контенту ВШО Українським інститутом розвитку освіти та його відповідність чинним державним освітнім програмам сприяє полегшенню протидії інформаційній пропаганді держави-агресора та формуванню єдиного інформаційно-просвітницького простору. Популяризація подібних ресурсів і залучення їх до навчального процесу допомагають формуванню навичок медіаграмотності учнів, що убезпечує їх від впливу російського міфотворення, яке перешкоджає формуванню національної свідомості та стає підґрунтям сепаратизму.

Цифровізація шкільної освіти розширює освітній та дослідницький простір, урізноманітнює форми і методи навчання, що відповідають запитам здобувачів освіти [16]. Використання інтерактивних карт, 3D-моделей, інфографіки для візуалізації історичних подій та процесів сприяють кращому розумінню історичного процесу.

Використання інтерактивних інструментів підвищує пізнавальну мотивацію учнів [7, с. 30]. А можливості, що створюють інтерактивні платформи

для дослідницької діяльності, сприяють залученню здобувачів освіти до самостійності, розвивають їх творчий потенціал і критичне мислення [7, с. 31]. Цифровізація освіти насамперед сприяє «продуктивному» напрямку її модернізації: акумулює особистісні навички самоорганізації учня, стимулює активізацію творчих зусиль пізнання [7, с. 33]. Все це сприяє формуванню компетентностей, необхідних для практичного використання здобутих знань та підготовки свідомих громадян.

Реалізацію подібних можливостей у навчальному процесі забезпечують численні сервіси, платформи й інструменти, які можуть бути використані в сучасній українській школі на уроках історії. Сервіс LearningApps.org створений для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою інтерактивних модулів. Він містить у собі як готові вправи, так і дає змогу опанувати навички створення власних проєктів. Важливо, що цей ресурс доступний не лише для вчителя, який з його допомогою може урізноманітнити навчальний процес. Безкоштовний, доступний, простий у використанні інтерфейс може допомогти у творчій роботі самих учнів.

Сервіси як-от Canva також можуть забезпечити колективну творчу діяльність здобувачів освіти, що сприятиме соціалізації дітей та молоді, а вміння працювати дистанційно, безумовно, є необхідною навичкою для формування свідомого громадянина.

Наявності персональних гаджетів достатньо для використання таких платформ як Quizlet чи Kahoot. Вони дозволяють залучити до процесу навчання елемент гри та змагання. Їх інтеграція у шкільний урок може допомогти спростити (без зниження якості подання матеріалу) складні для сприйняття та дискусійні теми з курсу історії України, структурувати знання за безпосередньої активної участі учнів, перетворивши їх із пасивних здобувачів інформації на активних учасників пізнавального процесу.

Використання віртуальної та доповненої реальності (VR / AR) з освітньою метою стає все більш популярним у галузі культурної спадщини та музеїв. Подібні технології відкривають можливості відвідування історичних місць у віртуальному просторі, реконструкції подій та епох і сприяють збереженню історичної пам'яті [1]. Для прикладу, кожен учень може з власного дому чи шкільного класу потрапити на віртуальний тур сімома українськими музеями просто неба. Автори проєкту анонсують подорож у минулі століття з можливістю віртуально доторкнутись до минулого, познайомитись з українською культурою та побутом [4].

Доступність міжнародних платформ у сучасному цифровізованому суспільстві також дозволяє розширити можливості дослідження історичних подій з різних точок зору та стимулює розвиток критичного мислення здобувачів освіти. Окрім цього, це сприяє інтеграції учнів до європейського контексту, що також має практичне значення для реалізації стратегічного курсу держави на набуття членства України в ЄС.

Проте слід наголосити і на загрозах, що очікують учнів і педагогів на шляху цифровізації освіти. Однією з ключових загроз є ризик домінування чужих наративів і культурних інтерпретацій, особливо через зарубіжні освітні платформи та ресурси, які не завжди враховують український історичний контекст і можуть пропонувати інтерпретації, що суперечать українській національній пам'яті.

У цифровізації освіти провідну роль відіграють потужності інтернету з його величезними обсягами інформації як достовірної, так і псевдонаукової, яку важко відфільтрувати учням, а подекуди і вчителям. За словами С. Сунегіна, «...кожну людину атакують численні джерела інформації, зокрема освітньої, які конкурують між собою за її увагу» [18, с. 77]. Особливої актуальності ця загроза набуває в умовах новітньої російсько-української війни, коли російська пропаганда просочується в український медіапростір, де подає своє спотворене трактування історичних процесів. Натомість юнацьке сприйняття ще не має достатньо стійких сформованих «фільтрів», щоб уміло здійснювати відбір достовірних фактів і протистояти пропагандистським наративам.

Задля нейтралізації подібних загроз С. Сунегін пропонує сформувати чітко структуроване цифрове освітнє середовище та підібрати для учнів відповідний контент [18, с. 77]. Погоджуючись із автором, зазначимо на необхідності спільного опрацювання віднайденої учнем недостовірної, викривленої інформації. Адже неаргументоване відкидання цих даних може викликати в учня спротив, бажання відстояти власну думку, власну знахідку. Натомість слід спільно з учнем здійснити критику джерела інформації, врахувавши його походження, час і місце створення, піддавши логічному й історичному аналізу. Така спільна робота і можливість учням самостійно зробити висновки сприятиме формуванню навичок роботи з джерелами інформації.

Крім того, систематична робота зі спростування міфів і розбору фейків створить міцне підґрунтя для формування практичних навичок роботи учнів із джерелами інформації, що, на нашу думку, вже є одним зі шляхів мінімізації загрози споживання учнем наративів і культурних інтерпретацій, спрямованих на руйнування української ідентичності.

На думку дослідниць Н. Воронової та Н. Шалашної, важливо сформувати в учнів навички якісного інформаційного пошуку. Такий пошук передбачає навички формування запиту пошуку за чітко визначеним змістом. Крім того, учні мають розуміти повноту й актуальність отриманої інформації. Для цього також варто здійснювати системну роботу з учнями щодо формування чіткого розуміння відмінностей між історичним джерелом та літературою, науковим та публіцистичним твором [5, с. 65].

Цифрова нерівність є ще одним важливим викликом, адже не всі учні мають рівний доступ до цифрових ресурсів і технологій, що впливає на якість освіти і може створити розрив у розумінні національних цінностей серед

різних груп школярів. На сьогодні близько 330 тис. дітей та 68 тис. вчителів у 10 регіонах України потребують цифрових пристроїв для забезпечення онлайн-навчання через неможливість регулярного навчання офлайн [20]. Обмеження доступу до освітніх ресурсів в умовах онлайн-освіти може стати катастрофічною загрозою у формуванні повноцінного громадянина України, здатного самостійно оперувати інформацією, отриманою з різних джерел. На території України діють благодійні організації, основною метою діяльності яких є забезпечення учнів і вчителів цифровими пристроями. Також в Україні започатковано Device Coalition – об'єднання найбільших світових виробників комп'ютерної техніки, міжнародних донорів та НУО під патронатом МОН України, яке працює над постачанням в Україну сучасних цифрових пристроїв для покращення доступу до навчання [20].

Висновки. Отже, вплив цифровізації на формування історичної свідомості учнів потребує подальшого системного дослідження та напрацювання практичних рекомендацій щодо використання цифрових технологій. Адже збалансований підхід до цифрових технологій може сприяти кращому засвоєнню знань з історії, розвитку критичного мислення та сприяти формуванню української ідентичності.

Список використаних джерел:

1. VR-музей: інновації для збереження культурної спадщини. Міністерство культури та стратегічних комунікацій : офіційний сайт. URL: <https://t1p.de/psqre/> (дата звернення 05.11.2024).
2. Биков В. Ю. Хмарні інструменти підтримки взаємодії віртуальних учасників наукової діяльності: Scientific Activity Continuity (SAC). Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів. Харків : НТУ «ХПІ», 2020. С. 7–10.
3. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». Київ : ТОВ «Талком». 2020. № 1. С. 27–36. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(1\).2020.27-36](https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36) (дата звернення 05.11.2024).
4. Віртуальний тур українськими музеями просто неба. URL: <https://t1p.de/01wjw> (дата звернення 05.11.2024).
5. Воронова Н., Шалашна Н. Модернізація змістового наповнення дисциплін історико-культурологічного циклу в контексті цифровізації освіти. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Слов'янськ. 2021. № 15. С. 62–75.
6. Всеукраїнська школа онлайн. URL: <https://lms.e-school.net.ua/> (дата звернення 05.11.2024).
7. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Опушко Н. Р., Ільніцька Т. С., Плахотнюк Г. М. Роль цифрових технологій навчання в епоху цивілізаційних змін. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання

- в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Т. 62. 2021. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3742/3146> (дата звернення 05.11.2024).
8. Електронна бібліотека ІМЗО (Інституту модернізації змісту освіти). URL: <https://t1p.de/3s3u9> (дата звернення 05.11.2024).
 9. Корняк В. С., Романишин Ю. Л., Голярдик Н. А. Цифровізація освіти України: перспективи та ризики сьогодення. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 53 (1). С. 155–159. URL: <https://t1p.de/hidlm> (дата звернення 05.11.2024).
 10. Кучерак І. В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 22 (2). С. 91–94. URL: <https://t1p.de/x44ep> (дата звернення 05.11.2024).
 11. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. Український педагогічний журнал. 2023. № 2. URL: <https://t1p.de/zgi7g> (дата звернення 05.11.2024).
 12. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт, Вимоги від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення 05.11.2024).
 13. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. (2022). Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://t1p.de/ou2rw> (дата звернення 05.11.2024).
 14. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, План, Заходи від 03.03.2021 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.11.2024).
 15. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 15.12.2023 № 1322. URL: <https://t1p.de/o8vo7> (дата звернення 05.11.2024).
 16. Сисоєва С. Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. Освіта і суспільство. 2021. № 10–11. С. 8–9. URL: <https://t1p.de/xnlzn/> (дата звернення 05.11.2024).
 17. Струкевич О. Шляхи формування української ідентичності у новій українській школі. Всеосвіта. URL: <https://t1p.de/6497t> (дата звернення 05.11.2024).
 18. Сунєгін С. О. Цифрова трансформація освіти: потенційні виклики та загрози. Забезпечення практикоорієнтованості навчання юристів як

невід’ємна складова реформи юридичної освіти. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. С. 75–80. URL: <https://t1p.de/zlz15> (дата звернення 05.11.2024).

19. Толочко С. В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 13 (169). С. 28–35.
20. Цифрова освіта. Забезпечення доступу до навчання під час повномасштабної війни. Укрінформ. 29.02.2024. URL: <https://t1p.de/3e57i> (дата звернення 05.11.2024).

PETROVA KATERYNA, SHMIDT YELYZAVETA. DIGITALIZATION OF HISTORY TEACHING AT SCHOOL: NEW OPPORTUNITIES AND THREATS IN THE FORMATION OF UKRAINIAN IDENTITY

The article discusses the need to revise the digitalization of school historical education in order to use new opportunities in the formation of Ukrainian identity, as well as to identify and minimize threats in this process. The author analyzes media resources that contain materials for popularizing the history of Ukraine and provide patriotic education for young people. Among the advantages of digitalization of historical school education in the formation of Ukrainian identity are the ways/methods of making students interested in history through the use of interactive exercises, the possibility of attracting a wide range of information sources, both textual and audiovisual. Among the threats is the risk of dominance of foreign narratives and cultural interpretations that do not always take into account the Ukrainian historical context and may offer interpretations that contradict Ukrainian national memory. The article suggests ways to overcome and/or minimize the impact of these threats on the formation of Ukrainian identity, in particular by structuring the educational environment and formulating recommended content for students, as well as developing practical skills in refuting myths and fakes. To do this, students need to master the skills of meaningful information search, be able to distinguish between historical sources and scientific literature, and between journalistic and scientific texts. Another important challenge is digital inequality, as not all students have equal access to digital resources and technologies, which affects the quality of education and can create a gap in the understanding of national values among different groups of students.

Key words: school history education, Ukrainian identity, digitalization.

Надійшла до редакції 12.11.2024 р.